

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna

A Női Ligára vonatkozó levéltári iratok a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézete Központi és Területi Levéltáraiban, valamint hasznosíthatóságuk a szervezet történetének feltárásában¹

Lengyelországban a második világháború befejezése után a hatalmat a Szovjetunió által irányított Lengyel Munkáspárt, a későbbi Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) vette át. A hatalom megtartása és a rendszerváltás érdekében minden ellenzéki erővel szemben harcot folytattak, valamint széles körű propagandamunkával manipulálták a társadalmat. A Társadalmi-Polgári Női Liga (lengyel rövidítése: SOLK) volt az egyik olyan kormányzati szervezet, amely széles körű propagandamunkát folytatott a nők körében a Népi Lengyelország² történetének egész ideje alatt. 1949-ben a szervezet nevét Női Ligára, 1981-ben pedig Lengyel Női Ligára változtatták.³

A Női Ligáról eddig nem sok feldolgozás született. Még olyan monográfia sincs, amelyben a szervezet történetét kimerítően tárgyalták volna. Történetének részleteiből bemutatására Barbara Nowak a *Serving Women and the State: the League of Women in Communist Poland* című munkájában tett kísérletet.⁴ Ugyanakkor a szerző ebben a munkájában elsősorban sajtóanyagra támaszkodott, és nem használta a levéltári forrásanyagot. Az is feltűnő, hogy az elmúlt években a lengyel kutatók érdeklődése megnőtt a Női Liga története iránt, amelynek köszönhetően tucatnyi tanul-

1. Ez a tanulmány a Nemzeti Tudományos Központ „A Nők Ligája a terepen. A szervezet tevékenysége és működése regionális és lokális szinten a Lengyel Népköztársaság valóságában” (1945–1989) 2017/25/B/HS3/02015. számú kutatási projektje keretében született. The paper was prepared within the National Science Center project entitled “The Liga Kobiet (League of Women) in the field. The organization’s activity and its functioning at regional and local level in the reality of the Polish People’s Republic (1945-1989)” – No. 2017/25/B/HS3/02015.

2. A „Népi Lengyelország” megnevezést az 1945 után Lengyelországra tulajdonnévként használják, bár csak 1952-től volt az ország hivatalos nevéként az alkotmányba rögzítve. (*A fordító megjegyzése.*)

3. Nemzeti Emlékezet Levéltára [Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, a továbbiakban: AIPN] 1585/19737, Uzasadnienie zmiany nazwy LK na LKP, k. 101.

4. Nowak, 2004.

mány jelent meg a témában.⁵ E tanulmányok közös jellemzője azonban az, hogy a Női Liga történetét korlátozott terjedelemben, töredékesen mutatják be.

A szervezet történetére vonatkozó információkat találhatunk még a háború utáni lengyel nők történetét feldolgozó könyvekben és cikkekben is, mint például Małgorzata Fidelis *Nők, kommunizmus és iparosítás a háború utáni Lengyelországban*⁶ című munkájában, vagy Natalia Jarska *Márványnők. Munkásnők Lengyelországban 1945–1960-ban*⁷ című lengyel, illetve a *Patriarchális házasság? Nőmozgalmak és a kommunista párt Lengyelországban (1945–1989)*⁸ című angol nyelvű monográfiájában és Dariusz Jarosz *Lengyelek és a sztálinizmus*⁹ című könyvében. Az említett munkák a szervezet történetét az 1960-as évek elejéig tárgyalják, a szerzők legfőképpen arra koncentráltak, hogy a Lengyel (Egyesült) Munkáspárt politikai programjában hogyan jelent meg a nőkérdés, tehát a Női Liga tevékenységét csak részlegesen érintették.

Szintén hiányoznak a témát érintő levéltári anyagok témájáról szóló bővebb információk. A Női Liga dokumentációjáról jelen cikk szerzője írt a lengyel *Przeгляд Archiwalny* [Levéltári Szemle] hasábjain.¹⁰ A szóban forgó szöveg azonban nem meríti ki a témát, mivel az csupán a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézet (IPN) Varsóban található Központi Levéltára anyagait érintette.

Jelen írás célja a Női Liga által keletkeztetett dokumentumok bemutatása, amelyeket az IPN Központi és a vidéki Területi Levéltáraiban őriznek. Hangsúlyozni kell, hogy az IPN gyűjteményében főképpen az állambiztonsági szervek¹¹ dokumentumait őrzik, és így leginkább ebből a szempontból tárják fel a Liga tevékenységét. A tanulmány első részében röviden bemutatom a szervezet történetét, a tevékenységét pedig abból a szempontból fogom elemezni, hogy milyen szerepet töltött be az állambiztonság szerveiben; a második részben a Ligát érintő forrásanyagot fogom bemutatni.

A Női Liga szervezete és tevékenységének jellemzői

A Társadalmi-Polgári Női Liga 1945 augusztusában alakult meg, „a Hazával és a társadalommal szembeni jogaikat és kötelezettségeiket ismerő tudatos polgárnők nevelésének” céljával.¹² Ezt a célt a Liga aktivistái mindenekelőtt a hatalom politikájának támogatásával és népszerűsítésével igyekeztek megvalósítani nevelő- és propaganda-

5. Dajnowicz, 2017a; 2017b; 2017c; 2018a; 2018b; Jarosz, 2009; Nowakowska-Wierzchoś, 2013; Lubik-Reczek–Reczek, 2013; Jarska, 2010; Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2017; Jarska 2017.

6. Fidelis, 2010.

7. Jarska, 2015.

8. Jarska, 2018.

9. Jarosz, 2000.

10. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016.

11. Biztonsági Hivatal (Urząd Bezpieczeństwa – UB), majd Biztonsági Szolgálat (Służba Bezpieczeństwa – SB) – a fordító megjegyzése.

12. Nowakowska-Wierzchoś, 2013: 267.

munkát végeztek mind a szervezet tagsága, mind a különböző nőszervezetek körében. Feladatuk volt a női jogok és érdekek védelme az üzemekben, ismereteik bővítése, a családi élet kultúrájának fejlesztése, anyagi támogatásuk biztosítása, orvosi gondozásuk, de különösen az anyák és gyermekeik feletti gondoskodás.¹³

A Társadalmi-Polgári Női Liga országos szervezatként alakult, területi felosztása megfelelt az ország közigazgatási felosztásának. A szervezet legkisebb egysége a kör volt, amelyet legalább tíz nő hozhatott létre. A Liga vezetését a főhivatal, a vajdasági hivatalok, a járási hivatalok, a körhivatalok, a (rendkívüli vagy országos) küldöttek kongresszusai, valamint az ellenőrző bizottságok és bíróságok alkották. Az országos kongresszusok évente legalább egyszer a Liga főhivatala által kijelölt helyszínen zajlottak le. Rendkívüli kongresszus összehívására csak úgy volt lehetőség, ha azt a Liga főhivatala, valamint a vajdasági hivatalok tagságának fele vagy a járási hivatalok tagságának egyharmada kezdeményezte.¹⁴

A Liga főhivatalának jogköréről több információt tartalmaz a főhivatal szabályzata, amely szerint a főhivatalt az elnök, az elnökhelyettes, a titkár, a pénztáros és az egyes osztályok vezetői alkották. A plénumot pedig az elnökség tagjaiból, a főhivatal öt képviselőjéből és az egyes osztályok vezetőiből hozták létre. A plénum üléseire havonta egy alkalommal, az elnökségi ülésekre pedig hetente egyszer került sor.¹⁵

A szervezet működésének kezdetén a főhivatal 11 osztályból állt: szervezési osztály, pénzügyi osztály, oktatási-nevelési osztály, sajtó-kiadói osztály, gazdasági osztály, szövetkezeti osztály, falusi osztály, egészségügyi és gondozási osztály, külügyi osztály, jogi osztály, ifjúsági és testnevelő osztály. A szervezési osztály dolgozta ki és valósította meg a Liga szervezeti terveit, törekedve a szervezeti struktúrák, valamint a módszerek és munkaformák egységesítésére az egész országban. Ezenkívül a főhivatallal együtt szervezték a Liga kongresszusait és konferenciáit. A pénzügyi osztály ellenőrizte a kiadásokat és a könyvelést, az oktatási-nevelési osztály pedig kidolgozta az oktatási-nevelési munka irányelveit, többek között ismeretterjesztő szövegeket, broszúrákat, szórólapokat és különböző típusú instrukciókat, illetve rendeleteket készítettek.¹⁶

A sajtó-kiadói osztály ellenőrizte a Liga kiadványait, amely közé tartoztak ebben az időszakban a *Nasza Praca* [Munkánk], a *Kobieta* [A Nő] és a *Poznajmy Prawdę* [Ismerjük meg az Igazságot] című lapok. Broszúrákat, röplapokat és más propagandaanyagokat adtak ki, cikkeket és más cikkeket írtak a rádiónak, illetve a sajtónak. A gazdasági osztály szervezte és ellenőrizte a munkahelyeket, együttműködött a szakszervezetekkel és szakiskolákat vezetett a nők számára. A szövetkezeti osztály ellenőrizte a már létező szövetkezeteket. A háztáji gazdaságokat támogató szövetkezeteket

13. Újkori Iratok Levéltára (Archiwum Akt Nowych, a továbbiakban: AAN), 888/1, Organizacja i zadania Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet, k. 1.

14. AAN, 888/1, Statut SOLK, k. 2; Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2018: 154–155.

15. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2018: 154–155.

16. Uo.; AAN, 888/1, Zakres działania wydziałów SOLK, k. 12.

alapított és népszerűsített, ugyanakkor a falusi osztály valósította meg a Liga programját a falvakban, valamint együttműködött a falusi nők között tevékenykedő szervezetekkel.¹⁷

Az egészségügyi és gondozási osztály azokkal a szervezetekkel működött együtt, akik társadalmi segítségnyújtással foglalkoztak, valamint a Ligan belül is szerveztek hasonló típusú egységeket. Ezenkívül az osztály egészségügyi problémákat érintő felolvasásokat és népszerűsítő rendezvényeket szervezett, valamint brosúrákat és röplapokat adott ki a témában. A külügyi osztály tartotta a kapcsolatot a Külügyminisztériummal, tagjai fordították le a külföldről érkezett anyagokat, valamint kapcsolatban álltak a külföldi nőszervezetekkel is.

Az utolsó két osztály a jogi, illetve az ifjúsági és testnevelési volt. Az előbbi képviselői tanácsadásokat szerveztek a nők számára, illetve véleményezték a rendeleteket, szabályzatokat, statútumokat és javaslatokat. Utóbbi pedig együttműködött az ifjúsági szervezetekkel, anyagokat adtak át nekik a Liga tevékenységéről, illetve testnevelési központokat hoztak létre.¹⁸

Figyelembe véve a tárgyalt osztályok tevékenységi körét, megállapítható, hogy a főhivatal struktúráit olyan módon építették fel, hogy meg tudják valósítani az alapszabály irányelveinek megfelelő feladatokat. A szervezet munkájában a legfontosabb elem a propagandatevékenység volt, amelynek közvetítésével a LEMP ideológiájával összhangban formálták a „nő – polgárnő”-képet. Ezenkívül a Női Liga általános képzéseket és speciális oktatást szervezett, valamint különböző típusú tanácsadásokat biztosított a nők számára, amelyek célja a szakképzésük és a tudásuk általános színvonalának emelése volt.

Természetesen a Női Liga Főhivatalában a hatalom bizalmát élvező nők ültek, leggyakrabban a LEMP tagjai, akik még a háború előtt kezdték a politikai tevékenységüket. Közéjük tartozott többek között Izolda Kowalska,¹⁹ Irena Sztachelska,²⁰ Alicja Musiałowa²¹ és Eugenia Pragierowa.²² Az ő feladatuk a szervezet munkájának

17. AAN, 888/1, Zakres działania wydziałów SOLK, k. 12.

18. Uo. k. 13.

19. Izolda Kowalska-Kiryłuk (1916–1984). A háború előtt a Szocialista Ifjúsági Szövetség, majd a Lengyel Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja. 1942-től a Lengyel Munkáspárt tagja, 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig a Lengyel Munkáspárt Varsói Bizottságának első titkára. A Női Ligában 1945-től 1950-ig főtitkári funkcióban tevékenykedett. Ezt követően a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari minisztériumban dolgozott, majd rövid ideig Pekingben élt diplomata férjével. Visszatérése után a *Peking* c. folyóiratot szerkesztette. Petrozolin-Skowrońska, Warszawa 1975, 495.; Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2018: 156.

20. Irena Sztachelska (1911–2010). A háború előtt Vlnóban (Vilniusban) elvégezte a Báthory István Tudományegyetemen az orvosi képzést, ahol bekapcsolódott a kommunista mozgalomba. A háború alatt a Szovjetunióban tartózkodott, ahol 1944-ben belépett a Lengyel Hazafiak Szövetségébe. 1945-ben tért haza, és rögtön bekapcsolódott a Női Liga munkájába, ahol a Főhivatalt vezette. 1952–1956 között képviselő a szejmben, később pedig az egészségügyben dolgozott. 1981-ben, a hadiállapot bevezetése után kilépett a pártból. Jędrychowska, 1965: 135–221.; Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2018: 156.

koordinálása és ellenőrzése volt, hogy a propagált ideológia a hatalom elvárásaival összhangban legyen.

A Női Liga struktúráit szisztematikusan építették ki 1946-tól. Köröket hozták létre a nagy- és kisvárosokban egyaránt, különböző intézményekben és hivatalokban, többek között az állambiztonsági szolgálatokban is, ahol a kezdetektől fogva intenzív politikai nevelőmunkát folytattak. Itt a Női Liga tevékenységének különös jelentősége volt, mivel a LEMP ideológiájával összhangban lévő magatartást propagált. A Lengyel Néphadsereg egységeiben, a Polgári Rendőrség²³ struktúráiban és a Biztonsági Szolgálatoknál eleinte alapítottak különálló köröket. Idővel azonban kiderült, hogy a hadsereggel és a biztonsági szolgálatokkal kapcsolatban álló nők kissé más elvárásokat fogalmaztak meg, mint a többiek. Ebben a helyzetben a Női Liga Főhivatala döntést hozott, hogy különálló szervezeteket kell létrehozni, amelyek csak ezekben a közösségekben tevékenykednek. 1954-ben jött létre a Katonacsaládok Szervezete (ORW) [a továbbiakban KCSSZ], majd bő másfél évtized múlva, 1969-ben megalapították a Rendőrcsaládok Körét (KRM) [a továbbiakban RCSK], amely a Polgári Rendőrség és a Biztonsági Szolgálat funkcionáriusai, illetve azok családjai között végezte munkáját. Mindkét szervezet szorosan együttműködött a Női Ligával és a Liga alapszabályát, valamint a főhivatal által elfogadott irányelveket magukra nézve kötelezőnek tekintették. Tevékenységüket figyelembe vették a Női Liga főhivatala által elfogadott határozatokban is. A munkájuk részletes programját folyamatosan a hadsereg, a rendőrség és a biztonsági szolgálatok közösségeinek szükségleteihez szabták.²⁴

A fenti szervezetek funkcionáriusai számára folytatott propagandatevékenység mindig prioritást élvezett, és sokkal intenzívebb volt, mint máshol. Ezenkívül a Női Liga tagjai nagyban segítették a funkcionáriusok családjait, hogy azok minél jobb körülmények között élhessenek. Oktatási tevékenységet is folytattak annak érdekében, hogy emeljék a nők szakmai képzettségének színvonalát, illetve a háztartás vezetésével kapcsolatban különböző típusú tanácsokkal látták el őket.

A Női Liga által propagált minták 1945 és 1949 között megváltoztak, és a Népi Lengyelország hatalmának aktuális politikájához igazították. Eleinte a Lengyel Mun-

21. Alicja Musiałowa (1911–1998). A két világháború között jogi tanulmányokat végzett, és előadásokat tartott a Munkásegylet Társaságban. A háború után a Lengyel Szocialista Párt tagja, majd az egyesülés után a Lengyel Egyesült Munkáspártba is belépett. 1950-tól 1966-ig a Női Liga Főhivatalának elnöke, 1959–1964 között a LEMP KB tagja. 1952 és 1965 között az Államtanács tagja, 1969-ig szejm-képviselő. *Moldawa*, 1991: 400.

22. Eugenia Pragierowa (1988–1964) 1910-tól a Lengyel Szocialista Párt balszárnyának tagja. 1919-től előbb a Munkaügyi és Társadalomgondozási Minisztériumban dolgozik, majd 1925 és 1939 között a Lengyel Szabadegyetemen (Wolna Wszechnica Polska) előadó. 1948-tól a LEMP tagja, 1952-től a Szejm-képviselő. 1964-ig a Női Liga Főhivatalának elnökhelyettese. Tagja volt a Nők Világföderációjának is. *Jabłońsk*, 1987: 297–306.

23. Lengyelországban így hívták a rendőrséget: *Milicja Obywatelska*, rövidítése: MO. (*A fordító megjegyzése.*)

24. Bővebben lásd: *Marcinkiewicz-Kaczmarczyk*, 2017a; 2017b.

káspárt/Lengyel Egyesült Munkáspárt irányelveivel összhangban az ország újjáépítésében aktívan részt vállaló nő példáját hirdették, majd a hatéves terv idején a munkásnő és a társadalmi munkát végző nő képét erősítették. A szakmunka és a társadalmi tevékenységben való részvétel ugyanakkor nem mentesítette a nőket a háztartás ellátásának kötelezettségei alól, ami mind fizikailag, mind lelkileg nagy megterhelést jelentett a számukra.²⁵ A desztalinizáció időszakában lemondtak a fenti nőképről, és nagyobb súlyt fektettek a nők tradicionális feladataira. A nő dolgozhatott, de egyidejűleg kellett feleségnek és anyának is lennie. AZ RCSK hasonló nőideált propagált a rendőrség és a biztonsági szolgálatok közösségeiben. Idővel azonban, a romló társadalmi-politikai helyzet következtében, a funkcionáriusfeleségeknek különleges szerepet jelöltek ki. Férjeiket lelkileg kellett támogatniuk a férjeiket, illetve megerősíteni őket abban, hogy a feladataik helyesek. A rendőrség és a biztonsági szolgálatok kádereinek lojalitását ezzel próbálták megszilárdítani.

A Női Liga által terjesztett mintákban 1970 és 1989 között további változások álltak be, amikor elkezdték népszerűsíteni azt a szocialista családképet, amely a házaspár partneri viszonyát hangsúlyozta ki. A partneri családmodellt ugyanakkor nem népszerűsítették olyan intenzíven a biztonsági szerveken belül, mivel sokkal nagyobb súlyt helyeztek lojalitásuk fenntartására, valamint a „népi hatalommal” szemben egyre ellenségesebb társadalomtól való elszigetelésükre. Az RCSK továbbra is népszerűsítette a férje számára lelki támaszt nyújtó funkcionáriusfeleség képét. Ezenfelül intenzíven propagálták az ún. „világi életstílust”, amelynek fölénybe kellett kerülnie a Lengyelországban népszerű katolikus szokásokkal szemben.²⁶

A KCSSZ és a RCSK taglétszámát sehol nem adták meg részletesen, csupán a Női Liga tagjainak számával együtt szerepeltek a főhivatal által elfogadott jelentésekben. Nincsenek különálló adataink arról sem, hogy a szervezet létszáma milyen volt a kis- és nagyvárosokban, valamint a falvakban. A legkevesebb információ a háború utáni időszak dokumentációiban található, mivel akkoriban csupán az egyes köröket érintő adatokat adták meg. A Női Liga működésének kezdeti időszakában, a 40–50-es években a legtöbb tagot a nagyvárosi nagy intézmények és hivatalokban működő körök számlálták. Például a Közbiztonsági Minisztériumban a Liga 1947-ben 470, 1949-ben pedig már 1000 tagot tömörített.²⁷ A kisvárosokban és a falvakban a háború utáni első években egy-egy kör létszáma a néhány tagtól a tucatnyi tagig terjedt, de előfordultak olyan esetek is, amikor jelölt hiányában a kört nem is hozták létre. A kellően részletes dokumentumok nélkül azonban nem lehet pontosan megállapítani a háború utáni korszakra jellemző taglétszámokat.

Több információval rendelkezünk a későbbi évekből. Egy 1976-os jelentés szerint a Női Ligába a KSSZ-el és az RCSK-val együtt összesen 455 317 tag tartozott, ugyan-

25. Bővebben lásd Jarosz, 2009.

26. Brynkus, 2015: 627–628.

27. AIPN, 01790/350, Sprawozdanie z działalności LK MBP za okres 1946–1947, k. 8; Sprawozdanie z działalności LK MBP za okres 1948–1949, k. 53.

akkor 1978-ban már 9500 kör működött 494 453 fős tagsággal.²⁸ A fenti adatokra támaszkodva megállapítható, hogy 1975–1978 között a Liga szervezete nőtt, és a taglétszáma is emelkedett. Ugyanakkor nehéz megbecsülni az adatok hitelességét, mivel a szervezet léte erősen függött a hatalomtól, tehát hivatalosan is ki kellett mutatniuk, hogy a tevékenységük meghozta a várt eredményeket. Ebből a szempontból a hivatalos jelentésekben megadott taglétszám akár hamis is lehet.

A Női Liga, a vele szorosan együttműködő KCSSZ-el és az RCSK-val együtt, az egyetlen nőszervezet volt a Népi Lengyelországban. Létrehozásának kezdeményezői a Lengyel Munkáspárt / Lengyel Egyesült Munkáspárt aktív tagjai voltak, akik a szervezet tevékenységét irányították, megvalósítva a politikai hatalom programját és terjesztve a LEMP ideológiáját. A Liga tehát a kezdettől fogva a „népi hatalom” által engedélyezett szervezet volt, és tevékeny szerepet játszott a rezsिम fenntartásában.

A Női Liga levéltári anyagai

A szervezeti struktúrákat, a tevékenységet és a Liga által propagált mintákat a szervezet azon levéltári iratai alapján elemezhetjük, amelyeket a Nemzeti Emlékezet Intézetnek központi és területi levéltáraiban őriznek. Ezek az iratok azonban a szervezeteknek csak az állambiztonságon belüli tevékenységét tárják fel. Az 1952-ig keletkezett iratokat a Társadalmi-Polgári Női Liga vagy Női Liga feliratú dossziékban helyezték el. Nagy részüket már digitalizálták. Azokat az 1952 utáni dossziékat, amelyek a Női Liga katonai közösségekben folytatott tevékenységét tárgyalják, a Katonacsaládok Szervezete címmel látták el. 1968-tól pedig a Rendőrcsaládok Köre címet vitték fel a vonatkozó anyagokat tartalmazó dossziéokra. Az operatív ügyek külön irategyüttest alkotnak.

A legrégebbi dokumentumok a 40–50-es évekből származnak. Ezeket az iratokat 2001 és 2011 között adták át az IPN varsói levéltára számára, a következő jegyzékekben: 1572, 1585, 635, 686, 01305, 01254, 01138, 01728, 1007, 1098, 1728, 1790, 1590, 2223, 2289 és 0423. Többségüket az állambiztonsági szervek keletkeztették, többek között a Belbiztonsági Minisztérium, a Belbiztonsági Hadtest, a Belügyminisztérium, a Polgári Rendőrség Főparancsnoksága, valamint a felsorolt szervek területi egységei.²⁹ A munkáról készült jelentések, a gyűlések jegyzőkönyvei, egyéb feljegyzések, a tagok levelei, valamint a Női Liga által folytatott propagandatevékenység irányelvei találhatóak itt. Egyes dossziék a Ligát nem érintő dokumentumokat is tartalmaznak.

A legrégebbi levéltári anyagok között érdekes dokumentumok találhatóak az AIPN 1790/30 jelzetű dossziében, amely a Közbiztonsági Minisztériumban működő Női Liga Hivatalának anyagait tartalmazza az 1946 és 1953 közötti időszakból. Az említett időszakban a Női Liga intenzív propagandatevékenységet folytatott, és igyekezett a nők széles tömegei között támogatást szerezni. A Közbiztonsági Minisztéri-

28. AIPN 01728/13, Referat programowy na II Zjazd KRM, k. 43.

29. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016: 59.

umban akkoriban különféle propagandarendezvényeket tartottak – politikai kurzusokat, előadásokat és népszerűsítő programokat szerveztek, amelyeket nemcsak a funkcionáriusok, hanem a családjaik ideológiai nevelése is szükségessé tett.

Az 1946. évi jegyzőkönyvekben számos irányelvet találhatunk az új tagjelöltek toborzásával, valamint a propagandamunka terveivel kapcsolatban. Például az 1947. májusi jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy az elmúlt hónapokban a Liga Kör három előadást szervezett a következő témákban: *Nő a békeharcban*, *A Női Liga céljai és feladatai*, *Március 8. – Nemzetközi Nőnap*. Ezen kívül a végső következtetésekből kihangsúlyozták, hogy „felolvasásokat és felvilágosító előadásokat kell szervezni a politikai öntudat erősítése érdekében”.³⁰ A jegyzőkönyvekben és a feljegyzésekben az előadások témáit, illetve a propagandacélú rendezvények számát is külön feljegyezték.

Mint említettük, a propagandatevékenység az állambiztonsági szerveken belül szervezett Női Liga-körök alapfeladatai közé tartozott. Az ottani körök végeztek karitatív tevékenységet is, anyagilag támogatva a funkcionáriusok családjaikat. Számos határozatban és jegyzőkönyvben találhatunk ilyen jellegű információkat. Például az 1947. május 12-én, a Közbiztonsági Minisztériumban tartott Női Liga Hivatali gyűlésének jegyzőkönyvében sok helyet szenteltek a minisztérium óvodájába járó gyermekek ellátása kapcsán felmerült kérdéseknek. A piaci áruhiány miatt a gyermekek ellátása messze nem volt kielégítő. Ebben a helyzetben a Liga aktivistái mindent megtettek, hogy javítsák a gyermekek ellátását.³¹ Külön jelentések és feljegyzések mutatják be a vakációzó gyerekek körülményeit a nyári táborokban, ahol szintén a Liga tagjai igyekeztek a lehető legjobb ellátást biztosítani. Az egyik jelentésben a következő szerepel: „a fürdők állapota a zatrzebiei [varsói városrész] kolóniában kielégítő, a hálószobák tiszták, a gyerekek naponta fürdenek és megfelelően néznek ki. Augusztus 7-ig átlagosan 600 grammal nőtt a súlyuk, egyeseknek még többel.”³²

A közigazgatási helyeken és a nyári időszakban való kényelmes elhelyezés a társadalom többi részének lehetőségeihez képest lényegesen jobb életkörülményeket jelentett, ami aztán a belügyben dolgozók további elkülönülését okozta.

A Közbiztonsági Minisztérium különböző főosztályain működő Liga-körök ülésein készült jegyzőkönyveket a Lengyel Egyesült Munkáspárt ott működő alapszervezeteinek anyagait tartalmazó dossziékban is megtalálhatjuk. Az AIPN 1572/3768 jelzetű dosszié tartalmazza a Közbiztonsági Minisztérium VII. Főosztályán működő Női Liga Kör választási ülésének jegyzőkönyvét 1951 februárjából, továbbá az AIPN 1572/3758 jelzetű dossziéban a LEMP legionowói oktatási központjában működő Üzemi Bizottság tevékenységéről szóló jegyzőkönyveket 1951-ből, amelyekben az ottani kör tevékenységéről is információkat találhatunk.³³

30. AIPN, 01790/350, Protokól zebrania LK przy MBP z 7 maja 1947 r., k. 11.

31. AIPN, 01790/350, Protokól zebrania LK przy MBP z 12 maja 1947 r., k. 13.

32. AIPN, 01790/350, Protokól z inspekcji kolonii dziecięcej w Zatrzebiu z 7 sierpnia 1947 r., k. 15.

Érdekes adalékokat tartalmaznak a 635 és a 686 jelzetű dossziék is, amelyeket a Belbiztonsági Hadtestben működő Női Liga keletkeztetett.³⁴ Ezek dossziék a Kör tevékenységéről szóló jegyzőkönyveket, valamint egyéb propagandaanyagokat tartalmaznak, amelyekben a felvilágosító jellegű rendezvények és előadások, a politikai-oktatási programok dokumentumai, illetve a tagok kimutatásai találhatóak meg. Utóbbiakban a tagok életkora, társadalmi származása és iskolai végzettsége is fellelhető. Hasonló jellegűek a Katonai Határvédelem egységeiben működő Női Liga-körök dokumentumai is. Ezek az AIPN 2223/465, 2243/435, 2289/7, 2289/30 és 2289/61 jelzetek alatt találhatóak meg. Itt mindenekelőtt a propagandamunka és az egységekben folyó programok jegyzőkönyveit őrzik, amelyeket az ott működő Politikai-Nevelő Hivatal anyagai közé helyeztek el.³⁵

Az IPN Területi Levéltáraiban is őrzik a Női Liga tevékenységének első éveiből származó aktákat. A legkorábbiak, az 1948 és 1951 közti időszakból az IPN krakkói, lódzi és wrocławai területi levéltáraiban lelhetők fel. Közülük a legtöbbet a krakkói részleg őrzi.³⁶ A felsorolt anyagokban azoknak a LEMP-üléseknek a jegyzőkönyvei találhatóak, amelyeken a Női Liga krakkói vajdasági köreit képviselők is részt vettek, illetve ehhez csatolták a Liga egyéb propagandaanyagait is. Hangsúlyozni kell, hogy ezek a körök nemcsak a Biztonsági Hivatal, a Biztonsági Szolgálat és a Polgári Rendőrség helyi egységeiben tevékenykedtek, hanem a helyi börtönökben is. Például az IPN Kr 467/156 jelzetű dossziében a wadowicei börtönben folyó politikai-nevelő munkáról szóló jegyzőkönyvet találhatunk, amelyben szintén szó van a Női Liga tevékenységéről is. A hozzáférhető dokumentumok alapján megállapítható, hogy a Női Liga tagjai között a börtönben végzett munka nem örvendett nagy népszerűségnek, és 1948 elején a szervezet egyáltalán nem is működött, mivel egyetlen tag sem jelentkezett oda. Néhány hónappal később a börtönben is létrejött egy kör, igaz, mindössze két tagból állt.³⁷ Sokkal volt jobb a helyzet a Wiśnicz Nowy-i börtönben, ahol a Női Liga 1951-ben 40 tagot számlált.³⁸

33. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016: 60; AIPN 1572/3758, Sprawozdanie Komitetu Zakładowego PZPR Centrum Wyszkozenia MBP za okres od dnia 15 kwietnia 1950 r. do 20 kwietnia 1951 r., k. 335–336.

34. Belbiztonsági Hadtest (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego) (1945–1965). A lengyelországi földalatti fegyveres ellenzék felszámolására létrehozott katonai szervezet. A szerző megjegyzése.

35. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016: 60; AIPN 2223/465, Wykaz dokumentów, k.1; AIPN 2243/435 Wykaz dokumentów, k. 1; AIPN 2289/7 Wykaz dokumentów, k. 1, AIPN 2289/30 Wykaz dokumentów, k. 1; AIPN 2289/61 Wykaz dokumentów, k. 1.

36. Az alábbi jelzetek alatt: IPN Kr 467/117, 467/118, 467/124, 467/125, 467/126, 467/127, 467/128, 467/130, 467/133, 467/140, 467/141, 467/149, 467/152, 467/154, 467/156, 467/157, 467/158, 467/159, 467/160, 467/161, 467/162, 467/163, 467/168, 467/169 és 467/173.

37. AIPN Kr, 467/156, Sprawozdanie Naczelnika Więzienia w Wadowicach z 28 grudnia 1948 r., k.15, 17.

38. AIPN Kr, 467/170, Sprawozdanie Naczelnika Więzienia w Wiśniczu Nowym z kwietnia 1951 r., k. 154.

A Női Ligának sokkal kevesebb dokumentuma maradt fenn a 40–50-es évekből Łódźban és Wrocławban. Előbbi helyen csak CD-lemezrekről kutathatóak az IPN Ld PF 10/136/CD, 10/137/CD és 10/138/CD jelzet alatti anyagok. Ezek a dossziék azon kutnói és a łowiczi Járási Biztonsági Hivatal jelentéseit tartalmazzák, amelyek érintik a Női Liga vonatkozó területein működő köreinek tevékenységét. Még kevesebb, összesen egy dossziényi dokumentumot őriz az IPN wrocławui területi levéltára, IPN Wr 275/33 jelzet alatt. Ebben a Női Liga 1949–1950-ból származó üléseinek jegyzőkönyvei vannak elhelyezve.

Az említett dokumentumok alapján feltárható a Női Liga első éveinek, majd az ezt követő „lengyel sztálinizmus” korszakának története, amikor a represszió a rendszer ellenségeivel folytatott harc következtében jóval intenzívebbé vált. A hozzáférhető jelentések és tagsági kimutatások alapján megállapítható a szervezet kádereinek képzettségi színvonala és létszáma. E források alapján meg tudjuk határozni a Női Liga feladatait, jellegét és tevékenységének körét is. A propagandaanyagok ugyanakkor a Ligában folytatott politikai indoktrináció intenzitásának meghatározását is lehetővé teszik. Emellett emlékeztetnünk kell arra, hogy az említett dokumentumok a Női Liga tevékenységét csak a hadseregben és a biztonsági szolgálatok vonatkozásában mutatják meg, és ahogy azt már korábban is említettük, itt más elvárásokat fogalmaztak meg, mint más női közösségekben. Ezenkívül a dokumentumok többsége jelentéseket és felülről adott iránymutatásokat tartalmaz, amelyek csak a szervezettel és tagjaival kapcsolatos hivatalos álláspontot tárják meg. A hozzáférhető dokumentációból azonban hiányzik a Női Liga rendőrségen és biztonsági szolgálatokban dolgozó nőkre gyakorolt befolyásának értékelése.

1954-től, mint már említettük, a katonai közösségekben működő Liga-köröket átnevezték Katonacsaládok Szervezetévé. Az IPN gyűjteményében ugyanakkor nem sok dokumentum található ezzel a szervezettel kapcsolatban. Csupán egy-egy dosszié tartalmazhat ilyen jellegű anyagokat mind a központi, mind a területi levéltárakban. Ennek egyik oka a két szervezet szoros együttműködése volt, valamint az, hogy a Katonacsaládok Szervezete tevékenységéről szóló jelentéseket a Női Liga általános jelentéseihez kapcsolták. Ezenfelül a Katonacsaládok Szervezetének dokumentációját megtalálhatjuk még a Lengyel Hadsereg Politikai-Nevelő Hivatala levéltári anyagai között is, amelyeket a lengyel katonai levéltárakban őriznek.

KCSSZ-nek számos említésre méltó dokumentuma található az IPN gyűjteményében.³⁹ Az első dossziében jelentések, instrukciók és a Katonacsaládok Szervezete üléseinek jegyzőkönyvei, illetve a szervezetet érintő feljegyzések szerepelnek 1964-ből. A jelentések a szervezet által folytatott politikai-nevelő tevékenységről szólnak. Közülük ki lehet emelni a „Jelentés a Népi Lengyelország megszületésének XX. évfordulója és a LEMP IV. kongresszusa alkalmából a Belbiztonsági Hadtestben működő

39. A következő jelzetek alatt találhatóak: AIPN 692/1342, AIPN 01728/49, AIPN 01728/59, AIPN 1728/8, IPN Kr 80/52, IPN Bi 085/1088, t.2; IPN Gd 593/162.

Katonacsaládok Szervezete részvételével megtartott ünnepekről”,⁴⁰ a „Jelentés a Katonacsaládok Szervezete köre által szervezett fontosabb rendezvényekről a Belbiztonsági Hadtest Szczecin-földi Egységében 1964. május és október között”⁴¹ vagy a „Jelentés a Belbiztonsági Hadtest Tengermelléki Egységében működő Katonacsaládok Szervezetéről” című dokumentumokat, amelyek szintén a Népi Lengyelország létrejöttének XX. évfordulójára rendezett ünnepséghez kapcsolódnak.⁴² Ezenkívül a dosszié a következő iratokat is tartalmazza: „A Női Liga Főhivatala Titkárságának instrukciója az ellenőrző-választási kampány ügyében”,⁴³ „A Női Liga alapfeladatai és tevékenységi formái 1964-ben”,⁴⁴ „Irányelvek a Katonacsaládok Szervezete Koordinációs Bizottságának összehívása és tevékenysége ügyében”,⁴⁵ „Jegyzőkönyv a Katonacsaládok Szervezete ellenőrző-választási konferenciáján folytatott vitájáról”.⁴⁶

Az AIPN 01728/49 és AIPN 01728/59 jelzetű dossziében a Női Liga 1971–1974⁴⁷ és az 1979–1981⁴⁸ közötti munkájáról szóló jelentések találhatóak, amelyekben külön alfejezetek érintik a KCSSZ-nek tevékenységét; az AIPN 1728/8 jelzetű dossziében pedig olyan dokumentumok szerepelnek, amelyek a Katonacsaládok Szervezete és a RCKS tevékenységeinek fő irányelveit tartalmazzák. Az IPN krakkói területi levéltárban található az IPN Kr 80/52 jelzetű dosszié, amely a politikai-nevelő, valamint a propaganda-agitációs terveket tartalmazza, többek között a Katonacsaládok Szervezetének terveit 1969-ből, illetve az IPN białystoki levéltárban az IPN Bi 085/1088, t.2. jelzetű dosszié, amelyben megtalálható a „Tájékoztató a Katonai Határőrség Katonacsaládok Szervezete sport-védelmi szpartakiád résztvevői számára 1989-ben”. Gdańskban ugyanakkor az IPN Gd 593/162. jelzetű dossziében többek között a „Haditengerészet Katonacsaládok Szervezete Tanácsa munkaterveit” ismerhetjük meg 1984-ből.

Figyelembe véve a fenti adatokat megállapítható, hogy a Katonacsaládok Szervezetet érintő, IPN gyűjteményében lévő iratok száma alacsony, és ennek alapján nem lehet feltárni e szervezet történetét. A téma szélesebb elemzése céljával kutatásokat kell folytatni a lengyel katonai levéltárakban is. Sokkal több dokumentum található

40. AIPN 692/1342, Sprawozdanie z udziału ORW w KBW w obchodach XX-lecia Polski Ludowej i IV Zjazdu PZPR, k. 17–19.

41. AIPN 692/1342, Sprawozdanie z przeprowadzonych ważniejszych imprez organizowanych przez koło ORW przy Jednostce KBW Ziemi Szczecińskiej za okres od maja do października 1964 r., 809.

42. AIPN 692/1342, Sprawozdanie ORW Pomorskiej Jednostki KBW, która również włączyła się do obchodów XX-lecia Polski Ludowej, k. 10–11.

43. AIPN 692/1342, Instrukcję Sekretariatu ZG LK w sprawie kampanii sprawozdawczo-wyborczej, k. 24–30.

44. AIPN 692/1342, Podstawowe zadania i formy działalności LK w 1964 r., k. 57–67.

45. AIPN 692/1342, Wytyczne w sprawie powoływania i działalności komisji koordynacyjnych ORW, k. 49–55.

46. AIPN 692/1342, Protokół z przebiegu dyskusji na konferencji sprawozdawczo-wyborczej ORW, k. 101–109.

47. AIPN 01728/49, Sprawozdanie z działalności LK w latach 1971-1974, k. 68–71.

48. AIPN 01728/59, Sprawozdanie z działalności LK w latach 1979–1981, k. 21.

az IPN gyűjteményében a Rendőrcsaládok Körével kapcsolatban.⁴⁹ Az első két említett dossziében (AIPN 01728/51, AIPN 01305/37) megtalálható minden olyan dokumentum, amely a szervezet megalakulásával kapcsolatos, benne a Női Liga és a Belügyminisztérium megalakulással kapcsolatos leveleivel és feljegyzéseivel, a szervezeti irányelveket és az 1968–1970 közötti évek feladatkörét érintő dokumentumokkal. Az AIPN 01728/13 AIPN, 01728/3, AIPN, 01728/7 jelzetű dokumentumok ugyanakkor a RCSK káttal használt propagandaanyagokat, a szervezet I. és II. kongresszusával kapcsolatos anyagokat, programokat, valamint a Női Ligának a RCSK számára kiadott irányelveit tartalmazza.

A nyolcvanas évekből származó dokumentumokban, például az AIPN 01728/60 jelzetű dossziében, megtalálhatók mind a Lengyel Női Liga, mind a vele együttműködő Rendőrcsaládok Köre dokumentumai. Köztük a jelentések, népszerűsítő előadások szövegei és a két szervezet által szervezett „Állj! Gyermekek az úton” verseny anyagai, amelyekhez többek között a versenyre kvalifikált munkák szerzőinek nevez és a díjazottak listája, valamint a jelentések és egyéb anyagok az 1979. évi VIII. Rendkívüli Gyermekek ünnepségeivel kapcsolatban, valamint a RCSK alapelvei és tevékenységi körét tartalmazó iratok.⁵⁰

Az RCSK működésével kapcsolatban ebből az időszakból még több dokumentumot rejtenek a következő jelzetek alatt található dossziék: AIPN 1728/62, AIPN 001834/2700, valamint a már korábban említett: AIPN 1728/34, AIPN 1728/30, AIPN 1728/33, AIPN 1728/3. Az AIPN 1728/62, AIPN 1728/34, AIPN 1728/30, AIPN 1728/33 és AIPN 1728/3 jelzetű dossziékban található dokumentumok alapján feltárható a szervezet működése és együttműködése a Lengyel Női Ligával. A felsorolt dossziék közül az elsőben található az Országos Egységnek a Rendőrcsaládok Köréhez szóló határozatai, többek között a Női Liga VIII. Rendkívüli Kongresszus küldöttjeinek választása ügyében, valamint a Rendőrcsaládok Köre ellenőrző-választási kampány szervezetését érintő döntések 1981–1983 közötti évekből.⁵¹

A többi dossziében található dokumentumok hasonló jellegűek, ilyenek többek között az RCSK tagjainak iskoláztatási programjai, a résztvevők listája, az oktatás lefolyását érintő feljegyzések, illetve a RCSK Országos Egységének határozata 1985-ből a Lengyel Női Liga által szervezett ellenőrző-választási kampányban való részvétellel kapcsolatban. Továbbá az RCSK munkatervei, a kört érintő statisztikai adatok az egyes vajdaságokból, illetve az RCSK tagjaihoz intézett felhívások, az ünnepségek lebonyolításához és a szolgálatban kialakítandó világi szokásrendhez adott irányelvek. Ezen kívül az RCSK 1981-es tevékenységi irányait, az RCSK ellenőrző-választási kam-

49. Az IPN varsói levéltárában a legérdekesebb dokumentumok az alábbi jelzetek alatt találhatóak: AIPN 01728/51, AIPN 01305/37, AIPN, 01728/7, AIPN 01728/13, AIPN, 01728/3, AIPN, 01728/47, AIPN 01728/14, AIPN 01728/54, AIPN 1728/62, AIPN 1728/34, AIPN 1728/30, AIPN 1728/33.

50. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016: 67.

51. Uo.

pány szervezésének elveit, a Kör Országos Egységének 1984-es munkaterveit, az RCSK és a KCSSZ együttműködését érintő feljegyzéseket, valamint a Kör által szervezett konferenciák és szemináriumok programjait lelhetjük itt fel.⁵² A Rendőrcsaládok Körével kapcsolatban sok dokumentum található az IPN területi levéltáraiban is.⁵³

Figyelembe véve a fenti adatokat, megállapítható, hogy az RCSK legtöbb dokumentuma az IPN gdański területi levéltárában található. Ezek közül a legtöbb a 70-es évek végéről és a 80-as évekből származik, amikor az ottani sztrájkokat véresen leverte a hatalom. E régióban a Szolidaritás mozgalom erős befolyása nagy nyomás alá helyezte a funkcionáriusok és családjaik közötti propagandamunka folytatását. Az RCSK legérdekesebb dokumentumai Gdańskban az IPN Gd 532/103, t. 2. jelzet alatt találhatóak, melyek az 1986–1988 közötti *Polgári kezdeményezés* elnevezésű hazafias akcióval kapcsolatosak, valamint az IPN Gd 564/199. jelzet alatti dosszié, amely az RCSK Ellenőrző-Választási Konferenciájának dokumentumait tartalmazza 1986-ból. Ezenkívül az IPN Gd 852/12 jelzet alatt az 1977–1987 közötti évekből megőrizték az elblagi Polgári Rendőrség Vajdasági Parancsnoksága Motorizált Egységében és a Belügyek Vajdasági Hivatalában működő Rendőrcsaládok Köre Krónikáját. Továbbá az IPN Gd 0046/449 t.2. jelzet alatt 95 darab fényképen láthatók a kartuzyi rendőrpáncsnokságon működő RCSK által szervezett ünnepek és propaganda-előadások, köztük gyermekrendezvények is. Illetve az IPN Gd 05/147 t. 2. jelzetű dossziében a fényképek találhatóak a kör képviselői számára a gdański Polgári Rendőrség Vajdasági Parancsnoksága által szervezett találkozóról. Az 1980–1989 közötti évekből az IPN Gd 532/105, t.1 i 2; 532/106, IPN Gd 532/107, IPN Gd 532/108, IPN Gd 532/109, IPN Gd 532/110 jelzetek alatti dossziékban is találhatóak a Kör tevékenységével kapcsolatos iratok, például tagkönyvek, ünnepekről készült fényképek, kérdőívek, tagok feljegyzései, jelentések, irányelvek, munkatervek, az ülések jegyzőkönyvei és pénzügyi dokumentációk. A korábbi évek dokumentumai között, például az IPN Gd 570/298, t.3, 532/104 czy IPN Gd 503/5, t.17 jelzetek alatt

52. Uo.

53. Lásd az alábbi jelzetek alatt: IPN Bi 382/1, IPN Bi 434/34, IPN Bi 440/86, IPN Bi 0037/202, t.2, IPN Bi 066/776, IPN Bi 382/1, IPN Bi 434/43, IPN Bi 440/86; IPN Gd 410/184, IPN Gd 427/147, t.54, IPN Gd 429/73, IPN Gd 437/1, IPN Gd 503/7, IPN Gd 564/199, IPN Gd 570/298, t.3, IPN Gd 649/16, IPN Gd 649/17, IPN Gd 728/11, t.4, t.9, IPN Gd 852/12, IPN Gd 863/10, IPN Gd 0046/449, t.2, IPN Gd 05/147, t.2, IPN Gd 503/5, t.17, IPN Gd 517/89, IPN Gd 532/103, t.1, IPN Gd 532/104, IPN Gd 532/105 t.1, IPN Gd 532/105, t.2, IPN Gd 532/106, IPN Gd 532/107, IPN Gd 532/108, IPN Gd 532/109, IPN Gd 532/110; IPN Gd 00133/51; IPN Ka 021/20, t.2, IPN Ka 021/25, IPN Ka 308/475, IPN Ka 439/42, IPN Ka 439/44, IPN Ka 655/1, IPN Ka 673/66, IPN Kr 0125/156 t.6, IPN Kr 0125/194, t.2, IPN Kr 0125/197, t.16, IPN Kr 0179/1565, IPN Kr 060/36, t.2, Kr 384/54, IPN Kr 385/1, IPN Wr 052/380, IPN Wr 054/1317, IPN Wr 054/1378, IPN Wr 565/592, IPN By 663/2; IPN Ki 225/274, IPN Ki 225/275, IPN Ki 225/337; IPN Po 078/14, valamint IPN Po 083/262.

megtalálhatók a kör 1968-ból származó működési elvei,⁵⁴ valamint a szervezet létrehozása ügyében írt levelek és egyéb levelezések.⁵⁵

Hasonló jellegű anyagokat tartalmaz a többi területi levéltár is. Közülük a legtöbb az 1980-as években keletkezett. Érdekes dokumentumokat találhatunk az IPN Bi 434/34. jelzetű dossziében, ahol a világi szertartások forgatókönyvei vannak, amelyeket a szervezetnek terjesztenie kellett, az IPN Ka 021/20, t.2 dosszié a csejstochowai Polgári Rendőrség Vajdasági Parancsnoksága és a Belügyek Vajdasági Hivatala V. Osztályán működő Rendőrcsaládok 11. számú Körének 1978–1989 közötti krónikáját tartalmazza, az IPN Ka 439/42. számú jelzet alatti dosszié a sziléziai vajdaságban a kör által megvalósított „Polgári tett – A Mi Hazafias Körünk” program megvalósításával kapcsolatos jelentéseket, az IPN Kr 0125/194, t.2. jelzetű dosszié pedig a pártiskola programterveit és a Kör tagjainak beszélgetéseiről készült feljegyzéseket 1976–1977-ből.

A Rendőrcsaládok Körének sok, szerteágazó anyaga alapján, amelyek a központi és a vidéki IPN-gyűjteményekben találhatók, feltárható a szervezet teljes története, beleértve a szervezeti struktúrát, a feladatkört, a tevékenysége jellegét és az alkalmazott kádereket. Ugyanakkor hiányoznak, ugyanúgy, mint a Női Liga dokumentációjában, az aktivisták egyéni visszaemlékezései és a szervezet munkájáról kialakított véleményük. A krakkói területi levéltár egyik dossziéjában, mint már említettük, találhatók feljegyzések a tagok személyes beszélgetéseiről, de nehéz megállapítani, hogy e beszélgetések milyen körülmények között zajlottak le, illetve annak értékelése is nehézségekbe ütközik, hogy a beszélgetések tartalma mennyire volt objektív és hihető.

Az IPN gyűjteményében, a Katonacsaládok Szervezete és a Rendőrcsaládok Köre dokumentációján kívül megtalálható a Női Liga levéltári anyaga is a hatvanas, hetvenes és a nyolcvanas évekből. A szervezetben és a Női Liga tevékenységében bekövetkezett változásokat az AIPN 1585/19737 i AIPN 1098/9. jelzetű dossziében követhetjük nyomon. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy milyen változásokat vezettek be a Liga alapszabályában a nyolcvanas évek elején. Az első említett dosszié tartalmazza a Liga régi alapszabályának teljes szövegét 1967-ből, valamint az új tervezetet, amelyet 1982-ben fogadtak el, a másik dossziében pedig megtalálható a Lengyel Női Liga alapszabályának végső verziója, amelyet a Liga VIII. Rendkívüli Kongresszusán fogadtak el. Mindkét dossziében megtalálhatók a Minisztertanácsnak a Női Liga Lengyel Női Ligává átalakítása ügyében 1982-ben hozott rendeletei, valamint ezek indoklása. A Női Liga tevékenységének jellegét a következő dossziék alapján írhatjuk le: AIPN 1728/47, AIPN 1728/53, AIPN 01728/54 i AIPN 1728/55. Az elsőben kérdőíveket, programot, jelentést és a Lengyel Női Ligának IX. Kongresszusára szóló Tájékoztatót, valamint a Lengyel Női Liga Ellenőrző Főbizottsága által készített jelentéseket találunk az 1982–1986 közötti évekből. A második dossziében található a

54. AIPN, IPN Gd 503/5, t.17, Publikacja ZG LK Zasady Działania KRM z 1968 r.

55. IPN Gd 570/298, Zarządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie powołania KRM przy jednostkach MO.

Lengyel Női Liga megalakulásának 40. évfordulója alkalmából rendezett ünnepekkel kapcsolatos anyagok – előadások, feldolgozások, jelentések, valamint a Tájékoztató a családkutatásokról című dokumentum. A harmadik dossziében vannak „Polgári Rendőrség a gyermekek szemével” című országos képzőművészeti pályázatot érintő iratok – a verseny elvei, a díjazottak felsorolása, a díjazott munkák listája, a zsűri bizottsági üléseinek jegyzőkönyvei. A negyedik dosszié tartalmazza a Lengyel Női Liga Főhivatalának határozatait, a Női Liga Főhivatalának Házigazdasági Bizottsága tevékenységéről szóló jelentéseit, az 1982. évre szóló programelveit, a Főhivatal instrukcióit az egyes körökben és a területi részlegeken 1980–1982 között megtartott választási kampány ügyében.⁵⁶

Ugyanakkor a legérdekesebb dokumentumok csoportját a hetvenes évek végéről és a nyolcvanas évekből az objektum-ügyek dossziéi alkotják, amelyeket a białystoki és a szcczini területi levéltárakban lelhetünk fel. A białystoki levéltárban két ilyen típusú ügy anyagát őrzik „Társaságok” és „Nő” fedőnevek alatt. A „Társaságok” fedőnevű ügy anyaga a bővebb. Az IPN Bi 065/205. jelzet alatti ügyanyag hét, egyenként 300–400 oldal tartalmazó kötetből áll. Az iratok nemcsak a Női Ligát érintik, hanem más társadalmi szervezeteket is. A Női Liga anyagai az első és a harmadik kötetben találhatóak. Az IPN Bi 065/205, t. 1. jelzetű anyag tartalmazza a szervezet jellemzését, tevékenységének elemzését, valamint a biztosítása szükségességének okait. Az 1985. évi tevékenységének elemzésében hangsúlyozták, hogy „az 1980–1981-ben kialakult társadalmi-politikai helyzet láthatóan hatással volt a Női Liga munkájának hatékonyságára. Ebben az időszakban a szervezetnek egyre nagyobb problémái adódtak az alapszabályában foglalt feladatainak ellátásában”,⁵⁷ és tekintettel „az országban kialakult társadalmi-politikai helyzetre, szükséges a Lengyel Női Liga objektumának operatív biztosítása. Fennáll ugyanis a veszélye, hogy az ideológiai-politikai ellenzék oldaláról megnehezítik a Liga tevékenységét az üzemekben és az intézményekben. Az is elképzelhető, hogy a szocializmus ellenségei beépülnek a Lengyel Női Liga struktúráiba annak érdekében, hogy az alapszabályban lefektetett köteleességeikkel ellentétes célokra használják fel.”⁵⁸ Ezenkívül a dossziében megtalálható még a Liga olsztyni Vajdasági Hivatala Elnöksége tagjainak kimutatása, operatív információk, levelek és különféle feljegyzések a szervezet munkájával kapcsolatban. Az IPN Bi 065/205, t. 3. jelzetű anyag feljegyzéseket, jegyzőkönyveket és operatív információkat tartalmaz, amelyek a Női Liga jellegzetességeit mutatják meg az olsztyni vajdaságban. Ezenkívül információkat találunk itt a tagok közötti kölcsönös kapcsolatokról, konfliktusokról, valamint a szervezet aktuális problémáiról a nyolcvanas évek második felében.

A „Nő” fedőnév alatti objektum-ügy dokumentumaiban, az IPN Bi 01/58. jelzetű dossziében a suwałki vajdaság területén működő Női Ligát is érintik. Az itteni közösség operatív feldolgozásának célja 1983 és 1986 között a szervezet ellenzéki nézete-

56. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016: 67.

57. IPN Bi, 065/205, t.1, Plan sytuacjiny obiektu kryptonim „Towarzystwa” dotyczący LKP, k. 18.

58. Uo. k. 20.

ket valló tagjainak felderítése és ellenőrzése volt.⁵⁹ A „Nő” fedőnevű objektum-ügyet a szccecini vajdaságban is lefolytatták, ennek anyagai az IPN szccecini területi levéltárában az IPN Sz 00107/97 jelzet alatt található.. Ebben a koszalini Női Liga 1982 és 1989 közötti megfigyelésére vonatkozó információk vannak. Az objektum-ügyek dokumentumai fontos információforrást jelentenek a szervezet tagjai közötti belső kapcsolatok feltárásához, amelyeket a hivatalos dokumentumokból (jelentések, instrukciók vagy az ülésekről készült jegyzőkönyvek) nem ismerhetünk meg. A tagság megfigyelése szintén arra utal, hogy a politikai helyzet alakulása hatott a női közösségekre és a nők magatartására.

Összegezve, megállapítható, hogy az IPN gyűjteményeiben található anyagok alapján csak részlegesen tárható fel a szervezet struktúrája és tevékenysége. A legtöbb dokumentum a biztonsági szervekben végzett munkára vonatkozik, de megtalálhatók a Női Liga Főhivatalának alapszabálya és irányelvei is, amelyek megmutatják a Liga tevékenységének általános jellegét és körét. A társadalomtörténész számára különösen értékesek a programokban és a propaganda-előadásokban propagált nőideálok, és lehetővé teszik annak megállapítását, hogy milyen mértékben változtak e minták a Népi Lengyelország időszakában. A jelentések óriási mennyisége alapján meghatározható a szervezet által végzett karitatív és oktatási tevékenység jellege is. Érdekeselek azok az operatív dokumentumok is, amelyek megmutatják, hogy a biztonsági szervek hogyan figyelték meg a Női Ligát. Az egész dokumentációból, mint már említettük, hiányzik a tagság személyes véleménye, illetve azon nők véleménye, akik között a szervezet dolgozott, ami megnehezíti a szervezet hatásának valós értékelését.

A hozzáférhető dokumentumok alapján megírható a a biztonsági szolgálatokban működött Női Liga köreinek története 1956-ig, majd a RCSK története 1968 és 1986 között. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a Női Liga történetének megírásában komoly probléma, hogy számos olyan dokumentum hiányzik, ami a szervezet történetét teljessé tehetné. Feltehetően sokat megsemmisítettek, ami jelentősen megnehezíti egy teljes monográfia megírását a témában. A jelen tanulmányban tárgyalt anyagokon kívül, amelyeket az IPN gyűjteményeiben őriznek, a Női Ligát érintő, részleges információkat tartalmazó iratokat találhatunk a varsói Újkori Iratok Levéltárában (Archiwum Akt Nowych), valamint a korszak női sajtójában is.

Fordította: *Mitrovits Miklós*

Levéltárak

Archiwalia wytworzone przez LK przechowywane w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [A Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, Női Liga Archívum]

59. IPN Bi 01/58, Sprawa obiektowa kryptonim „Kobieta”, k. 1.

Archiwalia wytworzone przez SOLK/LK w Archiwum Akt Nowych w Warszawie [Újkori Iratok Levéltára, Társadalmi-Polgári Női Liga/Női Liga Archivum, Varsó]

Hivatkozott irodalom

Brynkus, 2015

Brynkus, Jan: Funkcje rodzinne kobiety i mężczyzny w programie ideowym polskich komunistów w latach osiemdziesiątych XX wieku. Zarys problematyki. [A nő és a férfi szerepe a családban, a lengyel kommunisták 80-as évekbeli programja alapján. Vázlatos problémafelvetés] In: *Kobieta i mężczyzna – jedna przestrzeń-dwa światy*. Szerk: Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Marcin Gadocha. Warszawa. 627–628.

Dajnowicz, 2017a

Dajnowicz, Małgorzata: „Zwierciadło”: platforma polityczna Ligi Kobiet w okresie PRL (1957–1961, 1982–1989) [„Tükör”: A Női Liga politikai platformja a Lengyel Népköztársaság időszakában (1957–1961, 1982–1989)]. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t.20, z.3, 67–90.

Dajnowicz, 2017b

Dajnowicz, Małgorzata: Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949) [A Társadalmi-Polgári Női Liga tevékenysége a „Munkánk” tükrében (1947-1949)]. In: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*. Szerk: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski. Białystok. 295–308.

Dajnowicz, 2017c

Dajnowicz, Małgorzata: Obchody Międzynarodowego Roku Kobiet 1975 na Białostocczyźnie: (na tle głównych kierunków działalności Ligi Kobiet w kraju i regionie) [Az 1975 évi nemzetközi nőnap ünneplése a białostocki régióban: (a Női Liga országos és regionális tevékenységének tükrében)] . *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1, 9–27.

Dajnowicz, 2018a

Dajnowicz, Małgorzata: Kobiety, polityka, wybory w świetle „Zwierciadła: Pisma Ligi Kobiet Polskich” (1982–1990) [Nők, politika és választások a Lengyel Női Liga folyóirata, a „Tükör” fényében (1982-1990)]. In: *Rzeczpospolita w koncepcjach polskich partii i środowisk politycznych XX i XXI wieku*. Szerk: Grzegorz Radomski, Michał Strzelecki, Katarzyna Sopolińska. Toruń. 107–125.

Dajnowicz, 2018b

Dajnowicz, Małgorzata: LK w terenie: kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981 [Terepen a Női Liga: a białostocki szervezet tevékenysége 1966 és 1981 között]. *Niepodległość i Pamięć*, nr 2, 161–182.

Jabłoński, 1987

Jabłoński, Tadeusz: Eugenia Pragierowa. In: Polska Partia Socjalistyczna. Wspomnienia z lat 1918–1939, Szerk: Jerzy Czerski. Wacław Czarnecki, Janusz Durko, Tadeusz Jabłoński, Kazimierz Rusinek, Zbigniew Szczygielski, Bolesław Trombala, Warszawa.

Jarosz, 2000

Jarosz, Dariusz: *Polacy a stalinizm 1948–1956* [Lengyelek és a sztálinizmus 1948–1956]. Warszawa.

Jarosz, 2009

Jarosz, Dariusz: Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957) [Ideológia, program és valóság: a Női Liga szerepe a lengyel intézményrendszerben (1945–1957)]. In: *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki..., Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. II. Szerk: Agnieszka Janiak-Jasińska, Katarzyna Sierakowska, Andrzej Szwarc. Warszawa. 308.

Jarska, 2010

Jarska, Natalia: LK w terenie. Działalność Zarządu Dzielnicowego Poznań-Wilda 1956–1966 [Terepen a Női Liga: A Poznań-Wildai Kerületi Tanács tevékenysége 1956–1966-ban]. In: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*. Szerk: Łukasz Kamiński, Tomasz Kozłowski. Warszawa.

Jarska, 2015

Jarska, Natalia: *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960* [Márványasszonyok. Munkások Lengyelországban 1945 és 1960 között]. Warszawa.

Jarska, 2018

Jarska, Natalia: A Patriarchal Marriage? The Women's Movement and the Communist Party In Poland (1945–1989) [Egy patriarchális házasság? A nőmozgalom és a kommunista párt Lengyelországban (1945–1989)]. *Kwartalnik Historyczny*, nr 2, 7–37.

Jędrychowska, 1965

Jędrychowska, Anna: *Zygzakiem i po prostu* [Keszekuszán és egyenesen], Warszawa.

Lubik-Reczek–Reczek, 2013

Lubik-Reczek, Natalia – Reczek, Rafał: LK – organizacja „reprezentująca” interesy kobiet w Polsce Ludowej. Zarys działania [A Női Liga – a nők érdekeit „képviselő” szervezet a Lengyel Népköztársaságban. Működési vázlat]. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, t. 4, 105–120.

Fidelis, 2010

Fidelis, M.: *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce* [Nők, kommunizmus és iparosodás a háború utáni Lengyelországban]. Warszawa.

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna: Archiwalia wytworzone przez Ligę Kobiet Polskich działająca w warszawskich organach UB, SB i MO przechowywane w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [A varsói Nemzeti Emlékezet Intézet Levéltárában őrzött iratok az UB, SB és MO testületeiben működő Női Liga szervezetekre vonatkozóan]. *Przegląd Archiwalny*, t. 9, 49–70.

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2017a

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna: Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa [Katonacsaládok Köre – létrehozás, szervezet és propagandamunka]. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1 (2), 33–50.

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2017b

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna: Koła Rodzin Milicyjnych – zadania i zakres zadań (1969–1989) [Rendőrcsaládok Köre – feladatok és feladatkörök (1969-1989)]. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2 (3), Białystok, 33–50.

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2017c

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna: Treści propagandowe rozpowszechnianie przez Społeczno-Obywatelską Ligę Kobiet/Ligę Kobiet na podstawie pisma „Poznajmy Prawdę” (1946–1952) [Propagandatevékenység a Társadalmi-Polgári Női Liga/Női Liga szervezeteiben az „Ismerjük meg az Igazságot” iratai alapján 1946-1952)]. In: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*. Szerk: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski. Białystok, 59–73.

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2018

Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna: Rola kobiety w Polsce Ludowej w świetle treści propagandowych rozpowszechnianych przez Ligę Kobiet w latach 1946–1956 [A nők szerepe a Lengyel Népköztársaságban a Női Liga által terjesztett propagandaanyagok fényében 1946 és 1956 között]. *Dzieje Najnowsze*, nr 2, 149–180.

Mołdawa, 1991

Mołdawa, Tadeusz: Ludzie władzy 1944–1991 [A hatalom emberei 1944-1991], Warszawa.

Nowak, 2004

Nowak, Barbara: *Serving women and the state: The League of Women in Communist Poland* [Szolgáló nők és az állam: a Női Liga a kommunista Lengyelországban]. The Ohio State University.

Nowakowska-Wierzchoś, 2013

Nowakowska-Wierzchoś, Anna: Społeczno-Obywatelska LK (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950)[A Társadalmi-Polgári Női Liga (1945-1949) és a franciaországi „Maria Konopnicka” Lengyel Nőszövetség (1944-1950)] . *Rocznik Naukowy. Komunizm: system-ludzie-dokumentacja*, nr 2, 251–272.

Petrozolin-Skowrońska, 1975

Encyklopedia Warszawy [Varsó Enciklopédia]. Szerk: Barbara Petrozolin-Skowrońska, Warszawa.

Kulcsszavak: *Lengyelország, Ötvenes évek, Politikai rendőrség*

The Documents of the Women's League in the Institute of National Remembrance in Poland. Their Specific Characteristics and Thematic Scope.

The conference, which was dedicated to explore the history of violence in the transition. After the end of the WW II the government institutions in Poland were taken over by Polish politicians who were controlled by the Soviet Union. Most of society did not accept a new government and methods which were used at that time. For this reason, communists tried to force society to accept new political system and to establish special organizations which promoted their policy.

The Social-Civic Women's League (later the Women's League) was established in September of 1945. The main goal of its members was a popularization of government's policy and encouragement of women to participate in a consolidation of new political system. Those goals, tasks of members of the Women's League and its structures were included in statement which was issued in the same year.

Sections of the Polish Women's League were established also in structures of the army and the state security bodies. For this reason, many interesting documents were collected by archives of the security bodies and later they were transferred in to the Institute of National Remembrance. There were instructions, orders, guidelines and propaganda documents which were created by that organization. They exhibit its activity and scope of tasks. They are an interesting source of knowledge for historians not only in Poland but also in the other countries because they show forms of manipulation of society in communism.